

Vastuu joukkotuhosta

Dosentti Markku Mattila on Tampereen yliopiston Suomen historian dosentti ja Siirtolaisuusinstituutin Pohjanmaan aluekeskuksen aluepäällikkö.

Hiljattain uutisoitiin, että John Demjanjuk -niminen mies oli saanut müncheniläisessä alioikeudessa viiden vuoden vankilatuomion osallistumisesta Puolassa sijainneella keskitysleirillä yli 28 000 juutalaisen murhaamiseen. Ukrainalainen Demjanjuk palveli alun perin puna-armeijassa ja joutui sotavangiksi. Vankileiriltä hänet pakotettiin tai värvättiin leirivartijaksi. Tuomion peruste oli, että Demjanjuk ”oli osasyllinen leirillä hänen aikanaan kuolleiden kohtaloon, koska hän oli paikalla”.¹

Suomi on perinteisesti halunnut kokonaan irtautua saksalaisten toimeenpanemasta joukkotuhonnasta. On korostettu, että Suomi kävi Saksan rinnalla erillissotaa, joka ei mitenkään liittynyt Saksan sodalle asettamiin laajempiin päämääriin, vaan ainoastaan talvisodan väeryyksien oikaisuun ja että kyseessä oli maailmanpolitiikan pakkorako, valinta Saksan ja Neuvostoliiton, Pirun ja Belzebubin, välillä. On korostettu, että Suomen juutalaisiin ei kohdistettu mitään sortotoimenpiteitä – pääministeri

Rangellkin lausui Himmlerille: ”Wir haben keine Judenfrage” – vaan päinvastoin, maan juutalaiset palvelivat rintamalla ollen näin maassa operoivien Saksan sotajoukkojen aseveljiä ja saaden Hitleriltä jopa Rautaristejä. On korostettu, että ”niiden kahdeksan” luovuttaminen Gestapolle oli täysin satunnaista ja perustui yksityisten toimijoiden (sisäministeri Horelli ja Valpon päällikkö Anthoni) päätökseen, ei maan systemaattiseen politiikkaan. Ja on korostettu, että suomalaiset itärintaman SS-sotilaat menivät sinne poliittisesta pakosta ”panttipataljoonana” eivätkä osallistuneet mihinkään epäeettiseen eivätkä sellaisesta edes tienneet.

Silti: Suomi oli paikalla.

Hitlerin Saksan suorittama massamurha oli myös yhteinen eurooppalainen hanke. Se ei olisi onnistunut ilman muiden apua tai myötävaikutusta. Valloitetujen läntisten alueiden viranomaiset auttoivat paikallisen väestön tunnistamisessa, pidättämisessä ja matkaan saattamisessa kohden itäisessä Euroopassa odottavaa karua kohtaloa – tosin he eivät tienneet kohtalon lopullista karuutta, mutta harjoitettu kova juutalaispolitiikka lienee ollut kaikkien tiedossa. Toisten alueiden väestö – esimerkiksi Balkanilla ja Baltiassa – pani itse toimeen etnistä joukkotuhontaa saksalaisten seurattessa sivusta. Tuhoamisleirien vartijat värvättiin pääasiassa ukrainalaisista ”avuliaista” (Hilfswilliger eli HiWi). Länsiliittoutuneet eivät pommittaneet Ausch-

1. *Helsingin Sanomat* 13.5.2011, B1.

witzin keskitysleiriä, puna-armeija ei auttanut Varsovan gheton kapinallisia. Ruotsi myi rautamalmia Saksaan. Sveitsin pankit hoitivat myös natsien rahaliikenteen. Voidaan sanoa koko Euroopan osallistuneen joko tekijöinä, avustajina tai sivustakatsojina.

Vastuuta on kannettu eri lailla eri paikoissa: Saksassa tekemisistä on tehty tiliä jo pitkään, Neuvostoliiton haltuun joutuneissa maissa asiasta on pääasiassa vaiettu, läntisessä Euroopassa tiliä on tehty saksalaisten kanssa yhteistoiminnassa olleiden kanssa. Aseelliseen sotaan osallistumaton Ruotsikin on kantanut moraalista vastuuta sekä kansainvälisessä julkisuudessa että akateemisessa maailmassa aiheen tutkimusta tukien.

Suomessa asiasta irtaantuminen on johtanut tietämättömyyteen erään eurooppalaisen lähihistorian keskeisen tapahtumasarjan perusasioista. Tämä käy ilmi jo viitatuista uutisoinnista: siinä Demjanjukin sanotaan saaneen tuomionsa palveluksesta ”keskitysleirillä”. Itse asiassa Sobiborin leiri oli yksi Puolaan perustetuista kolmesta Operaatio Reinhardin tuhoamisleiristä (kaksi muuta olivat Treblinka ja Belzec). Tuhoamisleireissä saapuneet tapettiin heti ja ruumiit hävitettiin niin nopeasti kuin mahdollista. Tuhontaa tehtiin myös Chelmnon (Kulmhof) leirissä sekä keskitysleireistä Majdanekissa ja Auschwitz II:ssä (Birkenaun leiri). Muutoin keskitysleireissä ei pantu toimeen saapuneiden pikaista massamurhaamista, vaan tappaminen tapahtui niin, että uhreista pyrittiin orjatyössä puserutamaan irti viimeinenkin työpanos ja vasta työkyvyttömät surmattiin.

Vähällä huomiolla lienee myös se, että massamurhaamisen suunnittelu alkoi Saksassa jo ennen sodan syttymistä (lapsieutanasia ja sittemmin operaatio T 4 johdannaisineen) ja sen ensimmäiset uhrin olivat omia kansalaisia, enimmäkseen rotupuhtaita arjalaisia, mutta onnettomuudekseen sairaita ja vammaisia. Tästä siirryttiin puolalaisten laitospotilaiden, älymystön ja johtavan kerroksen tappamiseen maan tultua valloitetuksi sekä tappamiseen erikoistuneiden rintamanta-

kaisten erikoiskomennuskuntien (Einsatzgruppe) käyttöön operaatio Barbarossan yhteydessä (kohteena bolševikit eli poliittiset vastustajat ja juutalaiset, menetelmänä yleensä massateloitukset ampumalla) ja vasta sitten erityisten tuhoamisleirien perustamiseen syksyllä 1941 niiden toimintaan liittyvine eurooppalaisen juutalaisen väestön junakuljetuksineen. Myös se, että uhreina eivät olleet vain Euroopan juutalaiset, on vähemmän tunnettua. Massamurhaamisen uhrilukua on havainnollistettu esimerkiksi näin: yhteensä 12 miljoonaa kuollutta, joista 6 miljoonaa juutalaisia ja 6 miljoonaa muita (slaaveja, romaneja jne.). Massamurha kosketti monia ihmisryhmiä, ja uhriksi valikoiduttiin monin perustein: ainakin rotupuhtaisiin, poliittisiin ja väestöpoliittisiin.

Tappaminen kietoutui maantieteellisen Euroopan väestön uudelleen järjestämiseen. Kaikki juutalaiset piti tuhota. *Generalplan Ostin* mukaisesti itäisestä Euroopasta piti tuhota tai karkottaa 80–85 prosenttia puolalaisista ja 50–75 prosenttia tšekeistä, lisäksi 50–60 prosenttia Euroopan puoleisista venäläisistä piti tuhota ja 15–25 prosenttia karkottaa sekä 25 prosenttia ukrainalaisista ja valkovenäläisistä piti tuhota ja 30–50 prosenttia karkottaa. Tilalle piti siirtää rotupuhtaita saksalaisia. Esimerkiksi inkeriläisen väestön kokoaminen leireille ja myöhempi siirto Suomeen niveltä näihin väestöpoliittisiin päämääriin. Saksan puolesta siirtoa hoiti Walter Stahlecker, joka oli massamurhaamista Baltiassa toteuttaneen Einsatzgruppe A:n päällikkö. Hän kaatui keväällä 1942, mutta sodan jälkeen hänen seuraajansa Heinz Jost sai sotarikoksista elinkautisen ja kaksi heidän alaistaan kuolemantuomion.

Mikä sitten on Suomen vastuu? Ainakin meillä pitäisi olla vastuu tutkia tapahtunutta, muistaa ja ymmärtää tapahtumien kulkua ja syy-seuraus-suhteita. Nyt ei ole näin: esimerkiksi aihetta koskevaa laajaa kirjallisuutta ei juurikaan julkaista suomeksi ja aiheeseen liittyvä kotimainen tutkimus on verraten vähäistä. Kansallisrunoilijaa vapaasti siteeraten: jotakin pitäisi tietääkin, olimmekohan siellä mekin.